
**ИЗМЕЂУ РЕГИОНА И СВЕТА:
Из историје културне дипломатије Југославије
(1945–1992)**

**ИЗМЕЋУ РЕГИОНА И СВЕТА:
Из историје културне дипломатије Југославије
(1945–1992)**

Приредили

Александра Колаковић
Слободан Селинић

Рецензенти

проф. др Александар Животић, редовни професор,
Филозофски факултет, Универзитет у Београду
др Радмила Радић, научни саветник у пензији, Институт за новију историју Србије
др Драгомир Бонцић, научни саветник, Институт за савремену историју

Издавач

Институт за европске студије
Трг Николе Пашића 11
11000 Београд

За издавача

Др Слободан Зечевић

Лектура

Татјана Хаџић Јововић
Миљана Протић

Техничка обрада

Весна Пијановић

Штампа

Досије студио, Београд

Тираж

100

ISBN 978-86-82658-06-1

Уредници:
Александра Колаковић
Слободан Селинић

ИЗМЕЂУ РЕГИОНА И СВЕТА
Из историје културне дипломатије
Југославије
(1945–1992)

Институт за европске студије
Београд 2026.

САДРЖАЈ

САРАДЊА, ИЗАЗОВИ, СПОРОВИ: ЈУГОСЛОВЕНСКА КУЛТУРНА ПОЛИТИКА У ОКРУЖЕЊУ

Оливера ДРАГИШИЋ

Хладноратовска динамика културне дипломатије у југословенско-бугарским односима од почетка 60-их до 80-их година 20. века 23

Божица СЛАВКОВИЋ МИРИЋ

Између помоћи и сарадње: југословенско-албански културни односи 1945–1948. 45

Ивана ВЕСИЋ

У правцу развијања блиских, добросуседских односа: Југословенски приступ културној дипломатији на подручју (Н)Р Мађарске (1945–1991) 83

Петар ДРАГИШИЋ

Југославија и Аустрија у првој половини педесетих година: култура и политика 121

Јелена МИТИЋ

Југословенско-грчка културна сарадња педесетих и шездесетих година 20. века 137

КУЛТУРНЕ МАНИФЕСТАЦИЈЕ И ИНСТИТУЦИЈЕ

- Љиљана РОГАЧ МИЈАТОВИЋ, Милена ДРАГИЋЕВИЋ ШЕШИЋ**
 Међународни фестивали и манифестације у културној
 дипломатији Југославије током Хладног рата 163
- Бојан СИМИЋ**
 Институти за културу у Јужној Америци током педесетих
 година XX века као средство промоције социјалистичке
 Југославије 189
- Саша МИШИЋ**
 Културна дипломатија у југословенско-италијанским
 односима: случај отварања читаонице Италијанског
 културног института у Београду 1965. године 207

ИЗМЕЂУ МОСКВЕ И ВАШИНГТОНА: КУЛТУРНА ДИПЛОМАТИЈА ЈУГОСЛАВИЈЕ И ИЗАЗОВИ ХЛАДНОГ РАТА

- Момир Н. НИНКОВИЋ**
 Југословенско-совјетска сарадња на музичком плану
 1945. године. Гостовања совјетских уметника 239
- Слободан СЕЛИНИЋ**
 Савезништво и разлике: Југословенска културна политика
 према Чехословачкој и Пољској од краја Другог светског
 рата до сукоба Југославије и Информбироа 265
- Александра КОЛАКОВИЋ**
 Културна сарадња Француске и Југославије након Резолуције
 Информбироа (1948): нови путеви сарадње 289
- Најталија ДИМИЋ ЛОМПАР**
 Културна сарадња као политички изазов: Југославија и Немачка
 Демократска Република 50-их и 60-их година 20. века 321
- Јелена ТОДОРОВИЋ ЛАЗИЋ**
 Културна сарадња између САД и Југославије (1953–1963) 355

др Момир Н. Нинковић

научни сарадник

Институт за стратегијска истраживања

Универзитета одбране

E-mail: momirninkovic22@gmail.com

ORCID: 0009-0004-7878-0171

<https://doi.org/10.46793/82658.06.1.239N>

UDK 327:316.7(497.1:47)"1945"

341.232.7:78.04(497.1:47)"1945"

930.85(497.1:47)"1945"

Југословенско-совјетска сарадња на музичком плану 1945. године. Гостовања совјетских уметника

Апстракт: Чланак је посвећен (појединачним и групним) гостовањима различитих совјетских уметника (певача, музичара и композитора) у Југославији током 1945. Гостовања совјетских уметника чинила су важан аспект југословенско-совјетске сарадње на музичком плану, али и уопште културних односа две државе током 1945. Рад је написан на основу докумената похрањених у архивима Републике Србије и Руске Федерације, разноврсне периодике и релевантне литературе.

Кључне речи: Југославија, Совјетски Савез, култура, музика, 1945, Нина Јемељанова, Татјана Окуњевска.

Уводне напомене

Током неколико година, почев од ослобођења Београда у јесен 1944. до почетка сукоба 1948, културна сарадња „нове Југославије” и Савеза Совјетских Социјалистичких Република (СССР, Совјетски Савез) одвијала се на најтешњим основама и налазила се на историјском врхунцу.¹

¹ Горан Милорадовић, „У трагању за 'новим човеком': врхунац културне сарадње Југославије и Совјетског Савеза 1944–1948.”, *Ослобођење Београда 1944*, зборник радова, гл.

Иако у историографији можемо наћи заокружену ширу слику југословенско-совјетске културне сарадње током наведеног периода,² обиље сазнања и истраживачке могућности које нам нуде, како документа похрањена у домаћим и руским архивима, тако и периодика, нису у потпуности искоришћени. Расположиви извори нам омогућавају да, уколико усредсредимо пажњу на поједина недовољно истражена питања, уже временске периоде и/или одређене видове сарадње, продубимо досадашња сазнања и употпунимо представу о културној сарадњи две државе и, самим тим, о југословенско-совјетским односима током наведеног периода. Како због годишњице, тако и због тога што је представљала велику историјску преломницу – не само у светским оквирима, већ и у југословенској и совјетској историји, па и у историји југословенско-совјетских односа – 1945. нам се, са хронолошке тачке посматрано, чини нарочито интересантном. Једна од важних области југословенско-совјетске културне сарадње током 1945. године, а и уопште, била је сарадња на музичком плану,³ а рад је посвећен једном од њених

и одг. ур. Александар Животић, (Београд: ИНИС, 2010), 419–436.

² В. М. Милич, „Советско-југославско културно сарадњичтво /1945–1948/”, (дисертација на соискание ученој степени кандидата историјских наука, Одески орденско-раднички универзитет им. И. И. Мечникова, 1967); Raviolja Jocić-Ođavić, „Jugoslovensko-sovjetska kulturna saradnja u vremenu od 1945–1948. godine”, (magistarski rad, Univerzitet u Beogradu, Fakultet političkih nauka, 1979); Ljubodrag Dimić, „Sovjetski kulturni uticaj u Srbiji 1945–1950.”, *Jugoslovenski istorijski časopis*, god. XXII, 1–2/1987, 155–173; Isti, *Agitprop kultura. Agitpropovska faza kulturne politike u Srbiji 1945–1952*, (Beograd: Rad, 1988), 162–188; Милорадовић, „У трагању за 'новим човеком'”, 419–436; Исти, „Дупло дно: културни, политички и обавештајни аспект односа ВОКС-а и Друштва за културну сарадњу Југославије са СССР-ом 1945–1949. године”, *Српско-руски односи од њочейка XVIII до краја XX века. Међународни научни скуп 23–25. септембар 2010*, ур. Михаило Војводић, (Београд: САНУ, 2011), 263–286; Исти, *Лейоша под надзором. Совјетски културни утицаји у Југославији 1945–1955*, (Београд: ИСИ, 2012); Марко Пејовић, „Односи Друштва за културну сарадњу Југославија–СССР и Свесавезног друштва за културне везе са иностранством 1945–1948. године”, (магистарски рад, Универзитет у Београду, Филозофски факултет, Одељење за историју, 2010); Исти, „Совјетски филмови приказани у Југославији у организацији Друштва за културну сарадњу Југославије са СССР-ом 1945–1948. године”, *Годишњак за друштвено историју*, год. XVII, 1/2010, 89–101; Растислав Терзиоскиј, „К вопросу об основании и деятельности Общества советско-македонского культурного сотрудничества (1945–1948)”, *Россия (СССР) и Македония: история, идеология, культура 1944–1991 гг.*, отв. ред. К. В. Никифоров, (Москва: Институт славяноведения РАН, 2013), 79–90; Јелена Гускова, *Балкански њишеви и сумануто бесише. Мишљење руској историјачара*, (Београд: Catena mundi, 2013), 91–98.

³ Милич, „Советско-југославско културно сарадњичтво /1945–1948/”, 217.

најважнијих аспеката: гостовању совјетских уметника. Важност тог питања уочена је у историографији,⁴ али оно није свеобухватно обрађено.

Како би се потпуније разумело одвијање југословенско-совјетске културне сарадње током 1945, потребно је истаћи да је на обе стране постојала велика заинтересованост за ширење и јачање веза на том плану. Као и у осталим областима,⁵ југословенски комунисти су се и у области културе угледали на обрасце совјетске праксе⁶ и желели су да „упознају културу СССР-а и да се убудуће њоме напајају приликом изградње свог новог културног живота”.⁷ На основу модела из „домовине социјализма”, Београд је настојао да спроведе преображај друштва и изградњу „новог човека”,⁸ а југословенски комунисти су очекивали да ће од Москве добити „свесрдну потпору за [...] културно подизање наших народа и наше домовине”.⁹ Када је о музици реч, у Југославији су прихватана гледишта из „прве и највеће земље социјализма”, према којима је совјетска музика била „најмоћније средство за организацију осећања и воље маса, велика снага у преображавању човека”¹⁰ и – као и на плану других уметности – усвојен је „социјалистички реализам” као уметнички „правац”.¹¹ Са друге стране, совјетски званичници су током 1945. истицали „потребу присне културне сарадње народа Југославије и СССР-а”.¹² Различити облици и динамика југословенско-совјетске сарадње на културном плану у првим послератним годинама били су

⁴ Исто, 225.

⁵ Branko Petranović, Sava Dautović, *Jugoslavija, velike sile i balkanske zemlje 1945–1948. Iskustvo „narodne demokratije” kao partijske države*, (Beograd: Istorijski institut Crne Gore, 1994), 29–31.

⁶ Dimić, *Agitprop kultura*, 269–270.

⁷ Архив Југославије [у даљем тексту АЈ], Фонд Друштво за културну сарадњу Југославија – СССР 524, фасцикла 25, Извештај о раду Друштва за културну сарадњу Југославије са СССР-ом за месец мај 1945.

⁸ Милорадовић, „У трагању за 'новим човеком’”, 421–422.

⁹ „Нови амбасадор Југославије у Москви Владимир Поповић отпутовао је јуче на дужност”, *Полиџика*, 17. 5. 1945, 1.

¹⁰ Б. Д., „Друго гостовање совјетских уметника”, *Полиџика*, 11. 3. 1945, 3.

¹¹ Опширније: Иван Хофман, „Под стегом Партије. Музика социјалистичког реализма – примери СССР-а и Југославије”, *Годишњак за друшћивену историју*, год. XII, 1–3/2005, 41–63.

¹² „Свечан пријем у Друштву за културну сарадњу Југославије са СССР-ом у част г. Ивана Васиљевича Садчикова”, *Полиџика*, 18. 5. 1945, 5.

такви да су говорили о „огромном [...] интересу” Москве да културне тековине СССР-а „презентира југословенским народима”.¹³ Интерес да се шири совјетски културни утицај у Југославији проистицао је из тога што је пропагандно деловање у овој области додатно појачавало наклоност становништва према СССР-у.¹⁴ Захваљујући комплементарним интересима Београда и Москве, билатерална културна сарадња заузимала је важно место у југословенско-совјетским односима.¹⁵

Победа социјалистичке револуције у Југославији и победоносно наступање Црвене армије уклонили су – како су југословенски комунисти 1945. наводили – „вештачки зид” који је током међуратног периода постојао између две државе.¹⁶ Када је о културним везама реч, наведена промена се прво одразила управо на музичком плану, што се видело по концертима које је Црвена армија приредила одмах по ослобођењу Београда.¹⁷ Иако су се, дакле, са ослобођењем државе ствари из корена промениле, у „новој Југославији” 1945. нису много тога знали о „музичком животу” СССР-а.¹⁸ Ипак, опредељење југословенских комуниста било је јасно – наспрам („декадентних”) музичких и, уопште, културних утицаја са капиталистичког Запада, на које се није благонаклоно гледало,¹⁹ постојао је „огроман”, „велики интерес” за музику из СССР-а. Биле су раширене и идеализоване представе о „невероватно богатом и

13 Jocivić-Ođavić, „Jugoslovensko-sovjetska kulturna saradnja u vremenu 1945–1948. godine”, 49.

14 Милорадовић, „У трагању за 'новим човеком’”, 424.

15 Леонид Янович Гибианский, *Совейский Союз и новая Югославия 1941–1947 гг.*, (Москва: Наука, 1987), 154–155.

16 Vladislav Ribnikar, „Naše kulturne veze sa narodima Sovjetskog Saveza”, *Југославија – СССР*, бр. 1, новембар 1945, 9.

17 Константин Симонов, *Југославская шетрагва*, (Москва: Советский писатель, 1945), 135–146; Исти, „Ноћ над Београдом”, *Југославија – СССР*, бр. 32, јуни 1948, 13–15; Vojislav Simić, *Susreti i sećanja*, (Beograd: Narodna knjiga, 2005), 43; Милорадовић, *Лейоша њог надзором*, 183–184.

18 Емил Хајек, „Совјетска музика код нас”, *Југославија – СССР*, бр. 1, новембар 1945, 43.

19 Међа Selimović, *Sjećanja*, (Beograd: Sloboda; Rijeka: Otokar Keršovani, 1976), 221; Petar Luković, *Bolja prošlost. Prizori iz muzičkog života Jugoslavije 1940–1989*, (Beograd: Mladost, 1989), 9, 11, 20, 28; Ивана Лучић-Годосић, *Од шрокинја до швисџа. Иранке у Београду 1945–1963*, (Beograd: Српски генеалогски центар, 2002), 8, 41, 55, 57, 77; Zoran Janjetović, *Od »Internacionale« do komercijale. Popularna kultura u Jugoslaviji 1945–1991*, (Beograd: INIS, 2011), 34–36.

плодном пулсирању музичког живота совјетске земље”.²⁰ Премда су почетне позиције биле ниске, ствари су се са протицањем 1945. постепено мењале набоље, јер су током године из СССР-а у Југославију стизали „нотни материјали”, литература и реферати о „совјетској музици”, затим грамофонске плоче и – што је за нашу тему нарочито важно – „екипе совјетских извођача” и појединих уметника, који су изузетно допринели упознавању Југословена са музиком „домовине социјализма”.²¹

Гостовања совјетских уметника

Иако су руску и совјетску музику изводили југословенски музичари у различитим приликама и премда су „совјетске [...] борбене песме” и „руске народне песме” певане заједно са југословенским, партизанским песмама,²² нарочит значај за сарадњу две државе на културном плану, као и за популаризацију (музике) „прве земље социјализма” имала су гостовања совјетских музичара и певача. Као и у случају боравка осталих „совјетских културних радника” у Југославији, те посете су биле изузетно значајне за упознавање југословенских музичких кругова са музичким стваралаштвом „домовине социјализма” и доприносиле су ширењу „културних тековина СССР-а” међу ширим слојевима становништва Југославије.²³ Москва је још током међуратног периода кори-

²⁰ АЈ, 524–25, Извештај о раду Друштва за културну сарадњу Југославије са СССР-ом за месец мај 1945; Хајек, „Совјетска музика код нас”, 43.

²¹ АЈ, 524–25, Извештај о раду Друштва за културну сарадњу Југославије са СССР-ом за месец мај 1945; Исто, Извештај Друштва за културну сарадњу Југославије са СССР-ом за месец септембар 1945; Исто, Отчет о работе секции Культурного сотрудничества Югославии с СССР /за декабрь месяц 1945 года/; Хајек, „Совјетска музика код нас”, 43; Реклама за „Магазин советской книги” (представништво Међународне књиге у Југославији) на последњој, нумерисаној страни првог броја часописа *Југославија – СССР* (бр. 1, новембар 1945).

²² АЈ, 524–25, Извештај Друштва за културну сарадњу Југославије са СССР-ом за месец октобар 1945; „Успела војничка уметничка приредба у Срем. Митровици”, *Слободна Војводина*, 12. фебруар 1945, 3; „Уметничка екипа Обласног НОО на гостовању у Иригу”, исто, 16. фебруар 1945, 3; Vojislav Bubiša Simić, *Neispričane priče*, (Beograd: Premis, 2014), 75.

²³ АЈ, 524–25, Извештај Друштва за културну сарадњу Југославије са СССР-ом за месец октобар 1945; Государственный архив Российской Федерации [у даљем тексту ГАРФ], Фонд [у даљем тексту Ф] Всесоюзное общество культурных связей с заграницей [у даљем тексту ВОКС] (Р-5283), Опись [у даљем тексту Оп.] 17, Дело [у даљем тексту Д] 530, Лист [у даљем тексту Л] 56, Отчет о деятельности Общества культурного сотрудниче-

стила музику као једно од средстава совјетске културне дипломатије,²⁴ а гостовања музичара „прве земље социјализма” у Југославији представљала су добар начин за пропаганду и ширење совјетског културног утицаја.²⁵ Не чуди, стога, што су у Москви већ крајем 1944. радили на организацији путовања „две фронтовске концертне бригаде уметника” у Југославију „у циљу популаризације совјетске уметности и јачања културних веза” између две државе²⁶ и што је од јануара 1945. појачана делатност која је имала за циљ да „најбољи совјетски мајстори [...] естраде” посете Југославију.²⁷ И југословенска страна је била изузетно заинтересована за гостовања совјетских музичара, оперских певача, композитора и диригената. Желела је да они што дуже бораве у Југославији како би југословенским уметницима пренели своја искуства и посетили „све веће културне центре”.²⁸ Имајући у виду наведено, можемо рећи да су жеље и планови Београда и Москве у том смислу били комплементарни. То је омогућило да се током 1945. године постигну одређени, видни резултати.

Гостовања совјетских певача, музичара, хорова и композитора одвијала су се током целе 1945. Прва „гостовања” и концерти совјетских

ства Југославије с СССР за месец октобар 1945; Dimić, *Agitprop kultura*, 183; Пејовић, „Односи Друштва за културну сарадњу Југославија–СССР и Свесавезног друштва за културне везе са иностранством 1945–1948. године”, 137.

²⁴ Marija Golubović, „Soviet Music in Interwar Yugoslavia”, *Токови историје/Currents of History*, год. XXXI, 3/2023, 87–88.

²⁵ АЈ, 524–25, Извештај Друштва за културну сарадњу Југославије са СССР-ом за месец октобар 1945; ГАРФ, Ф. Р-5283, Оп. 17, Д. 530, Л. 56, Отчет о деятельности Общества культурного сотрудничества Югославии с СССР за месяц октябрь 1945; Пејовић, „Односи Друштва за културну сарадњу Југославија – СССР и Свесавезног друштва за културне везе са иностранством 1945–1948. године”, 137.

²⁶ Российский государственный архив социальнополитической истории [у даљем тексту РГАСПИ], Личный фонд В. М. Молотова (82), Оп. 2, Д. 1373, Л. 34–36, Записка Г. Димитрова и Л. Баранова о направлении в Белград и Софию фронтовых концертных бригад артистов, 21. децембар 1944.

²⁷ ГАРФ, Ф. Р-5283, Оп. 17, Д. 532, Л. 153, Проект предложений по работе в Югославии; Российский государственный архив литературы и искусства [у даљем тексту РГАЛИ], Фонд Комитет по делам искусств при Совете Министров СССР (962), Оп. 3, Д. 1362(2), Л. 161–163, 170, 177, Материалы об организации гастролей советских артистов в Белграде в начале 1945 г.

²⁸ ГАРФ, Ф. Р-5283, Оп. 17, Д. 532, Л. 158, Р. Чолакович, Комитету по делам искусства, 28. март 1945; Исто, Л. 159, Р. Чолакович, ВОКС-у, 28. март 1945; АЈ, 524–25, Извештај Друштва за културну сарадњу Југославије са СССР-ом за месец октобар 1945.

уметника односе се на наступе „руских морнара”, тј. „уметничке групе Руске црноморске флотиле”, који су одржани крајем јануара. „Руски морнари” су 28. јануара 1945. у Народном дому у Новом Саду одржали два концерта, а улаз је био бесплатан.²⁹ Средином фебруара 1945. у Новом Саду – на „културној приредби АФЖ-а VII рејона” – учествовала је и „уметничка група руске морнарице”. Том приликом је „добровољни прилог у корист фронта” био „улаз”.³⁰ Осим „руских морнара”, током првих месеци 1945. у Југославији су наступале и „уметничке екипе Црвене армије”. Примера ради, у Новом Саду је – „у великој дворани Народног дома” – 25. фебруара 1945. одржан „концерт руске војске”. „Улаз за грађанство” био је „слободан и бесплатан”, а после концерта одржана је и „игранка”.³¹

Прва већа група совјетских уметника стигла је у Југославију 8. фебруара 1945. Групу је чинило „дванаест истакнутих совјетских уметника”, које је предводио „познати совјетски научни радник на музици” Алексеј Александрович Икоњиков. Осим њега, у састав групе улазили су: „колоратурни сопран” Валерија Владимировна Барсова; пијанисти Јуриј Васиљевич Брјушков и Николај Андрејевич Миронов; (лирски) баритон Иља Петровић Богданов; балетски пар који су чинили Суламита (Суламиф) Михајловна Месерер и Владимир Дмитријевич Голубин; виолинисткиња Марина Семјоновна Козолупова; уметнички руководилац „Државног централног позоришта са луткама” Сергеј Владимирович Обрасцов и његова супруга („музичка пратња” на луткарским представама) Олга Александровна Обрасцова; тенор Анатолиј Иванович Орфјонов и рецитатор Николај Фјодоровић Першин. После првог концерта, који је био одржан за „Маршала Тита, владу, културне раднике и антифашистичке организације”, уследила су „три концерта за омладину, војску, синдикате и антифашистичке жене”. Наведени концерти су одржани „без наплате улазница”, а на последњем наступу, који је одржан у Београду 24. фебруара 1945, улазнице су се плаћале, али је „сав приход” био уступљен „Синдикату трудбеника

²⁹ „Кроз Нови Сад”, *Слободна Војводина*, 28. 1. 1945, 6; „Концерт руских морнара у Новом Саду”, исто, 28. 1. 1945, 6.

³⁰ „Културна приредба АФЖ-а VII рејона у Новом Саду”, *Слободна Војводина*, 16. фебруар 1945, 4.

³¹ „Концерт руске војске”, *Слободна Војводина*, 25. 2. 1945, 7; „Кроз Нови Сад”, исто.

Народног позоришта у Београду”. Осим тога, уметници су одржали и „један концерат за рањенике Црвене армије и Југословенске армије”, а А. И. Орфјонов је „гостовао [...] у опери Евгеније Оњегин”. У периоду од 18. до 21. фебруара совјетски уметници су гостовали у Новом Саду, где су одржали два запажена и веома посећена концерта у Народном дому, а наступали су и пред југословенским и совјетским рањеницима у Главној војној болници. Крајем месеца, 27. фебруара, совјетски уметници су отпутовали у Македонију, где су одржали више изузетно успешних концерата – три у Скопљу, два у Битољу и један у Прилепу.

Током боравка у Југославији совјетским уметницима су у више наврата приређени „срдачни приједи”, укључујући у то и онај код Ј. Б. Тита. Организовани су и сусрети са различитим југословенским уметницима и посете установама културе. Југословенска влада одликовала их је „Орденом братства и јединства”. „Ова прва посета одличних совјетских уметника била је крупан догађај за нас, прилика за спонтане манифестације братства наших словенских народа и истинско уживање у совјетској уметности. Сви сусрети уметника са публиком били су изванредно срдачни, а интерес да их публика чује и са њима [се] сусретне био је огроман” – истицано је у извештају Друштва за културну сарадњу Југославија – СССР. Са друге стране, совјетски уметници су истицали да имају изузетно позитивне утиске о Југославији и наглашавали „присно пријатељство” које „уједињује” две државе. Свеукупно посматрано, гостовање ове групе совјетских уметника представало је погодну прилику за исказивање – како су у Београду наводили – „љубави и братства наших народа”, а њихову посету југословенска страна доживљавала је као „важан догађај у развоју братских односа и културне сарадње између Совјетског Савеза и наше земље”.³²

³² АЈ, 524–25, Извештај о раду Друштва за културну сарадњу Југославије са СССР-ом од 14. I до 31. III 1945; АЈ, Фонд Канцеларија Маршала Републике (836), I–3–b/598, Делешка Ивана (Г. М. Димитров) – Валтеру (Ј. Б. Тито), 6. фебруар 1945; ГАРФ, Ф. Р-5283, Оп. 17, Д. 530, Л. 10–11, Доклад о деятельности общества для культурного сотрудничества Югославии с СССР за время 14. января – 31. марта 1945 года; „Совјетски уметници у Београду”, *Борба*, 10. фебруар 1945, 3; „Свечана претстава совјетских уметника у Београду”, исто, 11. фебруар 1945, 2; Ј., „Пред иденјето на совјетските уметници во Македонија”, *Нова Македонија*, 27. фебруар 1945, 1; „Совјетските уметници пристигнал во Скопје”, исто, 2. март 1945, 2; В. „Б.”, „Биографични белешки за совјетските уметници”, исто, 5; „Концертите на совјетските уметници во Битола и Прилеп”, исто, 8. март 1945, 4; „У Београд је стигла група одличних претставника совјетске уметности”, *Полишиќа*, 9. фебруар 1945, 4; „Маршал Тито присуствовао је свечаној претстави совјетских

На боравак претходне групе надовезало се кратко гостовање уметника из Азербејџана, Тбилисија и Москве, који су у југословенску престоницу стигли поводом прославе 8. марта. Састав ове групе „азербајџанских, тибилских и московских уметника” чинили су: конферанса и рецитаторка Вера Ширба; „уметник на акордеону”, односно клавирској хармоници Мирон Волович; „лирски сопран” Тамара Николадзе; уметник који је свирао на тари („кавказки народни инструмент”) Семјон Тифлиски; певачице Асја Гумањар и Валентина Љашенко, као и плесач Заре Кеворков. Они су у југословенској престоници одржали два концерта – први „поводом прославе међународног дана жена” и други 9. марта 1945. у Коларчевој задужбини. Оба наступа су окарактерисана као „успела”. Зарада од продаје улазница била је „намењена [...] женама и деци” југословенских „бораца”.³³

У истом периоду у Београд је стигла друга, већа „група веома истакнутих совјетских уметника”. Ова група уметника из „домовине социјализма” боравила је у Југославији у периоду од 8. до 15. марта 1945. Групу је предводио заменик директора „Баљшој театра” Василиј Алексејевич Задорски, а чинили су је: сопран Јелена Дмитријејвна Кругликова; „балерина светске класе” Олга Васиљевна Лепешинскаја и њен партнер Петар Ајдрејејевич Гусев; „лирски тенор” Давид Георгијејевич Бадридзе; баритон Петар Тихонович Киричек; пијаниста Лав Николајејевич Оборин; „виолиниста светске класе” Давид Фјодорович Ојстрах; рецитатор Емануил Исакович Каминка и пратиоци на клавиру Алексеј Лукич Зибцев и Абрам Давидович Макаров. Током боравка у Београду одржали су „један свечани концерт за претставнике власти и установа”, „четири платна концерта за публику” (приходи су уступљени

уметника у Народном позоришту”, исто, 11. фебруар 1945, 3; „На свечаном пријему у част уметника Совјетског Савеза, манифестовала се љубав и братство наших народа”, исто, 16. фебруар 1945, 4; „Совјетски уметници о својим утисцима из Београда”, исто, 25. фебруар 1945, 5; „Др Рибар предао одликовања совјетским уметницима”, исто, 26. фебруар 1945, 3; Б. Д., „Ленски Анатолија Орфјонова”, исто, 5; „Братски пријем свјетских уметника у Македонији”, исто, 10. март 1945, 5; Д. Ф., „Група истакнутих совјетских уметника у Новом Саду”, *Слободна Војводина*, 19. фебруар 1945, 3; М. Р., „Концерт московских уметника у Новом Саду”, исто, 22. фебруар 1945, 3; „Концерт московских уметника у Главној војној болници у Новом Саду”, исто.

³³ „Концерт азербајџанских, тибилских и московских уметника”, *Полиџишка*, 9. март 1945, 7; „Кроз Београд”, исто; „Успео концерт азербејџанских уметника”, исто, 10. март 1945, 4.

југословенским рањеницима, „Београдској филхармонији” и Друштву за културну сарадњу Југославија – СССР), један концерт за „Црвеноармејце” и југословенске војнике, као и један концерт за рањенике. Осим тога, Ј. Кругликова и Д. Бардридзе су „гостовали [...] у опери 'Евгеније Оњегин'”. Као и у случају претходне групе, у њихову част приређено је више свечаних пријема (код Ј. Б. Тита, у Народном позоришту...). Сви чланови групе били су одликовани „Орденом братства и јединства”. Југословенска штампа је са „највећим симпатијама” преносила вести о њиховом боравку и наступима. У Београду су сматрали да ће посета ове групе „мајстора уметности Совјетског Савеза” Југославији „неоспорно [...] допринети продубљавању културних веза између нас и њихове велике отаџбине”. Свеукупно посматрано, гостовање ове групе совјетских уметника оцењено је као „ванредно успело”.³⁴

Наредна велика група – група „совјетских уметника из Украјине” – стигла је у Београд 9. маја, „на сам дан победе”. Групу је чинило следећих 11 уметника: бас (и руководилац групе) Иван Сергејевич Паторжински, „опуномоћени администратор” Борис Михајлович Жељков, сопран Леокадија Игњатијевна Масленикова, „примабалерина” Антонина Ивановна Васиљева; „балетски уметници” Александар Јаковљевич Бердовски и Михаил Љвович Јаскович; рецитатор Јуриј Васиљевич Шумски, баритон Константин Николајевич Лаптев, мецосопран Нина Ивановна Гончаренко, „драмски сопран” Марија Ивановна Литвињенко-Вољгемут и „чувени украјински пијаниста” Лав Јефимович Острин. Група је допутовала у Југославију да би учествовала у прослави „заједничког празника победе” и да би приказала „украјинску уметност

³⁴ АЈ, 524–25, Извештај о раду Друштва за културну сарадњу Југославије са СССР-ом од 14. јануара до 31. марта 1945; ГАРФ, Ф. Р-5283, Оп. 17, Д. 530, Л. 11–12, Доклад о дејателности общества для културногo сoтрудничества Югославии с СССР за время 14. јануара –31. марта 1945 года; „Гостовање групе совјетских уметника у Београду”, *Борба*, 10. март 1945, 2; „Совјетски уметници одржали су концерт рањеницима Главне војне болнице у Београду”, исто, 4; „Концерт мајстора уметности Совјетског Савеза у Народном позоришту”, исто, 11 март 1945, 3; „Гостовање совјетских уметника на концерту Београдске филхармоније”, исто, 6; „Одлука о одликовању совјетских уметника”, исто, 17. март 1945, 1; „Совјетски уметници полазе на турнеју за Југославију и Бугарску”, *Полиџика*, 7. фебруар 1945, 4; „Група истакнутих совјетских уметника стигла је у Београд”, исто, 9. март 1945, 6; Б. Д., „Друго гостовање совјетских уметника”, исто, 11. март 1945, 3; „Гостовање совјетских уметника у Београду”, исто, 12. март 1945, 5; Б. Д., „Два совјетска госта у 'Евгенију Оњегину’”, исто, 15. март 1945, 5; „Совјетски уметници одликовани Орденом братства и јединства”, исто, 16. март 1945, 4.

народу Југославије”. На својим наступима они су изводили „руске и украјинске народне песме, арије из опера и балетски програм у класичном и народном духу”.

Први њихов концерт одржан је 11. маја на пријему у Амбасади СССР-а. Три дана касније, 14. маја, у великој дворани Коларчеве задужбине приређен је „затворени концерт за претставнике владе, синдиката, омладине и АФЖ-а”. У међувремену, они су обилазили војне болнице и одржали концерт за југословенске „рањене борце”. Наредни концерт у Београду одржан је на Коларцу 18. маја (приход од улазница уступљен је Друштву за културну сарадњу Југославије са Совјетским Савезом, које га је наменило „помагању уметности у нашој земљи”), а после њега је уследила „турнеја по Југославији”. У периоду од 19. до 28. маја група уметника из Украјине посетила је Загреб (три концерта), Сплит (два концерта), Шибеник (један концерт) и Љубљану (три концерта). Попут претходних група совјетских уметника, и ова је била одликована – „за заслуге на учвршћивању културних веза и братства између СССР-а и народа Југославије” – орденом „Братства и јединства”. Опроштајни концерт одржан је 30. маја у Београду, на Коларцу, а приход је поклоњен Фонду за помоћ сирочади палих бораца. Штампана је извештавала о томе да су совјетски уметници у Југославији били „одушевљено примљени”, „топло и срдечно поздрављени”. Иако штампа и извештај Друштва за културну сарадњу Југославија – СССР сведоче о срдачном дочеку, постојале су, ипак, одређене разлике у појединим крајевима. За разлику од осталих градова, боравак у Загребу био је праћен низом организационих пропуста и недовољним обраћањем „пажње” на совјетске уметнике, а у Љубљани је „све било исувише у неком званичном тону, 'у рукавицама’”.³⁵

³⁵ АЈ, 524–25, Извештај о раду Друштва за културну сарадњу Југославије са СССР-ом за месец мај 1945; АЈ, 836, I–3–b/598, Извештај Н. Бугарчића о путу групе украјинских уметника у Загреб, Љубљану, Сплит и Шибеник, 29. мај 1945; ГАРФ, Ф. Р-5283, Оп. 17, Д. 530, Л. 22–23, Доклад о деятельности Общества культурного сотрудничества Югославии с СССР за месяц май 1945; „Гостовање истакнутих украјинских уметника”, *Политика*, 12. мај 1945, 5; „Концерт совјетских уметника из Украјине”, исто, 14. 5. 1945, 6; Б. Драгутиновић, „Концерт украјинских уметника”, исто, 17. мај 1945, 5; „Свечан пријем у Друштву за културну сарадњу Југославије са СССР-ом у част г. Ивана Васиљевича Садчикова”, исто, 18. мај 1945, 5; „Украјински уметници одлазе у Загреб, Љубљану и Сплит”, исто, 19. мај 1945, 4; „Украјински уметници у Загребу”, исто, 21. мај 1945, 3; „Украјински уметници приређују вечерас опроштајни концерт у Београду”, исто, 30. мај 1945, 7; „Одликовање украјинских уметника”, исто, 6. јун 1945, 4; „Гостовање совјетских уметника

Током лета 1945. уследило је одређено затишје, али је од септембра поново појачана активност на плану гостовања совјетских уметника. Крајем августа и током септембра 1945. „група московских уметника” посетила је Нови Сад, Београд и Сарајево. У питању је био „концертни ансамбл Мајстора совјетске уметности” познат под називом „Московскаја естрада”. Ансамбл је био организован ради „приређивања концерата и задовољења културних и уметничких потреба Дунавске ратне флоте СССР-а”. Ову „групу совјетских уметника из Москве” чинили су: виолиниста Михаил Голдштајн; пијаниста (и композитор) Давид Ашкенадзе; рецитатор Антон Шварц; глумица и рецитатор Софија Сајтон; сопран Јелена Шумилова; „играчки пар балетских солиста” – Ана Редељ и Михаил Хрустаљов; „солисткиња на акордеону”, односно на клавирској хармоници Розалија Симоновска; „солиста на ксилофону” Нина Барановска; „солиста на хавајској гитари” Симон Раскатов; „уметница руских народних песама”, односно певачица Галина Фатејева; певачица Ана Корољева; „конферансијери” Јевсеј Дарски и Лав Миров. Као чланови групе наводе се и извесни Хефирц и „артиста” Борис Херперсу. „Уметнички руководиоца” групе била је Нети Скерџева. У складу са саставом, „група московских уметника” на наступима је изводила „песме, балет и игре, рецитације, виолинске и друге инструменталне, као и разне артистичке тачке”. Као и друге сличне групе совјетских уметника, и „Московскаја естрада” је, дакле, имала „разнолики и шаролики програм”, који је био „намењен широком аудиторијуму са циљем да забави и разоноди разне друштвене слојеве”.

Током боравка у Новом Саду, крајем августа и почетком септембра 1945, „Московскаја естрада” је „за неколико дана” имала „више од десет концерата”. Осим наступа које су одржали за „совјетске морнаре и офицере флоте”, приредили су и „концерт за офицере Треће армије”, „неколико концерата за рањенике и инвалиде у болничким салама”, „један концерт у туберкулозном диспанзеру на Венцу”, те „три концерта за грађанство”, који су били одржани у „Дому културе”. У питању су били „успели концерти”, а „московски уметници” су оставили

из Украјине у Београду”, *Борба*, 14. мај 1945, 3; „Украјински уметници посетиће Загреб, Љубљану и Сплит”, исто, 19. јун 1945, 4; М. К., „Народ је одушевљено дочекао украјинске уметнике у свим местима у којима су гостовали и кроз која су прошли”, исто, 30. мај 1945, 6; „Украјински уметници одликовани Орденом братства и јединства”, исто, 6. јун 1945, 3; Petranović, Dautović, *Jugoslavija, velike sile i balkanske zemlje*, 33.

„пријатан утисак”. „Чист приход” са два од три концерта одржана пред грађанима Новог Сада група је уступила „ратним удовицама и сирочади”. После боравка у Новом Саду „Московскаја естрада” је у Београду, у „великој Дворани Коларчеве задужбине”, одржала два концерта, 7. и 8. септембра.³⁶ „Оба пута сала је била препуна одушевљених слушалаца, који су најсрдачније акламирали уметнике” – истицали су у Друштву за културну сарадњу Југославије са СССР-ом. „Чист приход оба концерта” предат је Друштву за културну сарадњу за његове „културно-уметничке циљеве”. После наступа у Београду, „група московских уметника” отпутовала је за Сарајево, које је том приликом искусило „радост да први пут дочека совјетске културне трудбенике”. У повратку из Сарајева, „московски уметници” су средином септембра одржали још један концерт у Београду, за „раднике и намештенике 'Борбе'”. Свеукупно посматрано, наступи „групе московских уметника” били су изузетно успешни и доприносили су даљем развијању пријатељских веза две државе и јачању совјетског културног утицаја у Југославији.³⁷

У току септембра и октобра 1945. у Југославији је – заједно са супругом, књижевником Борисом Леонтијевичем Горбатовом – боравила „филмска глумица Татјана Кириловна Окуњевска”. Совјетске власти су желеле да она наступа у иностранству како би показали да и у СССР-у постоје „звезде”. Југословенска штампа је о њој писала као о „одличној уметници” и „изванредној глумици”. Она је у совјетском филму „Ноћ над Београдом” (1942) певала истоимену песму, која је у то време у

³⁶ Током боравка групе у југословенској престоници на Радио Београду је, уз клавируску пратњу, 8. септембра 1945. наступила „Тајсија Сава, совјетска уметница у звиждању”. Није нам познато да ли је она на неки начин била повезана са „Московском естрадом”. „Радио Београд”, *Полиџика*, 8. септембар 1945, 6.

³⁷ АЈ, 524–25, Извештај Друштва за културну сарадњу Југославије са СССР-ом за месец септембар 1945; ГАРФ, Ф. Р-5283, Оп. 17, Д. 530, Л. 36, Доклад о деятельности Общества за месец септембар 1945 г; „Гостовање совјетских уметника у Београду”, *Борба*, 10. септембар 1945, 4; „Концерт совјетских уметника радницима и намештеницима 'Борбе'”, исто, 17. септембар 1945, 3; „Вечерас приређују концерт истакнути совјетски уметници”, *Полиџика*, 7. септембар 1945, 4; „Вечерас се понавља концерт совјетских уметника”, исто, 8. 9. 1945, 5; Б. Д., „Концерт групе совјетских уметника”, исто, 9. септембар 1945, 6; „Московски уметници у Новом Саду”, *Слободна Војводина*, 31. август 1945, 7; „Московски уметници приредили су концерт у корист ратних удовица и сирочади III југословенске армије”, исто, 2. септембар 1945, 3; „Група московских артиста отпутовала је из Новог Сада”, исто, 4. септембар 1945, 3; „Гостовање совјетских уметника у Београду”, исто, 11. септембар 1945, 6.

Југославији била доста популарна. На својим наступима у Југославији изводила је „најновије песме из совјетских филмова”. У питању су, пре свега, биле песме „Ноћ над Београдом” и „Спаљени Београд” (обе из филма „Ноћ над Београдом”), те песме из филма „Било је то у Донбасу”, као и нумере које су у том периоду биле међу „најомиљенијим песмама у Совјетској Русији”: „Земунца”, „Дај да запалим”, „Прави центлмен”, „Успаванка”, „Наша љубав”. Током боравка у Београду Т. К. Окуњевска одржала је 22. септембра у Коларчевој задужбини „вече песама из совјетских филмова”. После Београда Т. К. Окуњевска и Б. Горбатов су „отпутовали у друге веће градове Југославије” (Подгорица, Сарајево, Загреб, Љубљана...). „На захтев многобројне публике” Т. К. Окуњевска је, после повратка у југословенску престоницу, одржала још један концерт у Коларчевој задужбини 18. октобра. Овај уметнички пар био је у Југославији лепо, „најсрдачније дочекан” и у њихову част организован је низ свечаних пријема. Између осталог, Т. К. Окуњевску примио је и Ј. Б. Тито. Боравак ова „два драга госта из Совјетског Савеза” изазвао је „жив интерес” у Југославији и био „с највећим симпатијама [...] пропраћен у дневној штампи”. Сама Т. Окуњевска касније је наводила да је у Југославији доживела „невероватан успех”.³⁸

Током септембра, октобра и новембра 1945. у Југославији је боравио и „совјетски композитор и пијаниста” Јуриј Сергејевич Бирјуков. На

38 ГАРФ, Ф. Р-5283, Оп. 17, Д. 530, Л. 36, Доклад о деятельности Общества за месяц сентябрь 1945 г; Исто, Л. 66, 67, Отчет о деятельности Общества культурного сотрудничества Югославии с СССР за месяц октябрь 1945; АЈ, 524–25, Извештај Друштва за културну сарадњу Југославије са СССР-ом за месец септембар 1945; АЈ, 524–25, Извештај Друштва за културну сарадњу Југославије са СССР-ом за месец октобар 1945; „Совјетски књижевник Борис Горбатов и филмска глумица Татјана Окуњевска у Београду”, *Борба*, 12. септембар 1945, 3; „Совјетски књижевник Борис Горбатов и филмска глумица Татјана Окуњевска у посети Подгорици и Цетињу”, исто, 16. 9. 1945, 3; „Концерт совјетске филмске глумице Татјане Окуњевске”, исто, 20. септембар 1945, 4; „Концерт Татјане Окуњевске”, исто, 16. октобар 1945, 4; „У Београд су допутовали Борис Горбатов, писац романа 'Непокорени' и позната уметница совјетског филма и позоришта Татјана Окуњевска”, *Полиџика*, 12. септембар 1945, 5; „Песме из совјетских филмова”, исто, 15. 9. 1945, 7; „Концерт совјетске филмске глумице Татјане Окуњевске”, исто, 20. септембар 1945, 4; „Руски писац Горбатов и уметница Окуњевска у Сарајеву”, исто, 22. септембар 1945, 2; „Совјетски књижевник Горбатов и глумица Окуњевска у Љубљани”, исто, 7. октобар 1945, 3; Живорад П. Јовановић, „Југословенско-совјетска хроника”, *Југославија – СССР*, бр. 1, новембар 1945, 44, 46; Ирина Зайчик, „Татьяна Окуневская: «Черные розы моей жизни»”, *Оіонёк*, Но. 17, апрель 1997, 46; Милорадовић, *Лейоша иод надзором*, 57, 183–184, 253.

„редовном месечном концерту совјетске музике у Студију Радио-Београда”, који је одржан 25. септембра, Ј. С. Бирјуков је изводио „своје клавирске композиције”. Од осталих активности Ј. С. Бирјукова вреди издвојити и предавање под називом „О совјетској музици”, које је одржано 13. октобра у просторијама Друштва за културну сарадњу Југославија – СССР, као и наступ на опроштајном концерту Н. Јемељанове, који је одржан 18. новембра у Руском дому у Београду.³⁹ Осим тога, његов боравак у Југославији повезан је и са компоновањем музике за филм „У планинама Југославије”. На састанку совјетских уметника, који је одржан по повратку у Москву, 10. децембра, Ј. С. Бирјуков је „упознао [...] присутне са неколико југословенских народних мелодија”. Том приликом је одсвирао и „марш” који је компоновао за филм. Сазнања која је прикупио током боравака у Југославији помогла су му приликом компоновања музике за филм, а нарочиту помоћ у томе пружио му је композитор Јосип Славенски.⁴⁰

Изузетну важност и велики јавни ефекат имао је боравак пијанисткиње Нине Јемељанове у Југославији крајем октобра и током новембра 1945. У вези са тим, у Друштву за културну сарадњу Југославија – СССР истицали су: „Гостовање лауреата Свесавезног и Међународног конкурса Нине Емељанове [...] претстављало је највећи уметнички доживљај од када су по ослобођењу наше земље настали културни односи између Југославије и Совјетског Савеза.” Током боравака у Београду Музичка секција Друштва за културну сарадњу Србије са СССР-ом повезала је Н. Јемељанову са „музичким круговима” и упознала је са стваралаштвом југословенских композитора. Осим контаката са колегама, Н. Јемељанова је одржала више изузетно запажених концерата,

³⁹ АЈ, 524–25, Извештај Друштва за културну сарадњу Југославије са СССР-ом за месец септембар 1945; Исто, Извештај Друштва за културну сарадњу Југославије са СССР-ом за месец октобар 1945; Исто, Извештај Друштва за културну сарадњу Југославије са СССР-ом за месец новембар 1945; „Концертно вече композитора Јурија Бирјукова”, *Борба*, 24. септембар 1945, 2; „Предавање Јурија Бирјукова о совјетској музици”, исто, 13. октобар 1945, 6; „Концерт Друштва за културну сарадњу Југославије са СССР-ом”, *Политика*, 17. новембар 1945, 5.

⁴⁰ „Совјетски уметници износе своје утиске са пута по Југославији”, *Политика*, 23. децембар 1945, 5; Милич, „Советско-југославско културно сарадничтво /1945–1948/”, 225; Petar Volk, *Istorija jugoslovenskog filma*, (Beograd: Institut za film, Partizanska knjiga, 1986), 137, 138; Miomir Denić, *Moji filmski poslovi*, (Beograd: Institut za film, 1986), 32; Ирина Николаевна Гращенкова, *Ромъ/Роом. Видимый и невидимый*, (Москва: Канон+, 2019), 772.

којима је „одушевила [...] широке кругове народа” и стекла „широку популарност”. У стручним круговима наступи ове „младе и изванредно талентоване пианисткиња” били су изузетно високо оцењени.

Н. Јемељанова је 27. октобра у Новом Саду одржала „велики концерт”, а „први јавни наступ” у Београду имала је 30. октобра у „највећој концертној дворани” престонице, „Коларчевој задужбини”. Том „врло успелом солистичком концерту” присуствовало је „око 1.200 лица, међу којима и претставници Владе Југославије”. Дан касније, 1. новембра, Н. Јемељанова је „свирала на радио-Загребу”, после чега су уследили „одлично успео концерт” у Љубљани (3. новембра) и концерт у Загребу (4. новембра). После повратка у Београд Н. Јемељанова је 10. новембра одржала „самосталан концерт”, на коме је било „присутно 1.300 лица”. Три дана касније – 13. новембра – „на молбу Београдске филхармоније”, Н. Јемељанова је наступила „као солисткиња на Симфониском концерту”. „То је био огроман музички догађај за наш престолни град и велики успех Јемељанове” – истицали су у Друштву за културну сарадњу Југославија – СССР у вези са овим концертом. Совјетска пијанисткиња је – „на молбу [...] Музичке публице” – 18. новембра 1945. одржала „опроштајни концерт” у „Руском дому”. Као и током претходних наступа, и том приликом је „успех [...] био изванредан”.

Ова – како су у Београду 1945. наводили – „велика уметница” била је у Југославији изузетно срдечно дочекана. О односу југословенских власти према њој сведоче не само организовани приједи већ и околност да је била позвана на вечеру код Јосипа Броза Тита, а потом и код председника Народне скупштине Моше Пијаде и министра просвете Владислава Рибникара. Осим тога, она је – „у знак признања високог квалитета музичког извођења”, „захвалности за толике приређене концерте”, али и са циљем „да се тиме ода похвала свим совјетским музичарима” – била одликована „орденом Братства и Јединства II реда”. Коментаришући дотадашње „кратке и недовољно припремљене” посете совјетских уметника, у Друштву за културну сарадњу Југославија – СССР наглашавали су и да је – по временском трајању и садржини – посета Н. Јемељанове представљала једини „изузетак”. Њихови утисци о боравку Н. Јемељанове су, уопште, били крајње позитивни: „Боравак Нине Јемељанове у Југославији оставио је најбољи утисак [...]. О њој се најпохвалније изразила сва наша штампа, у Београду, Загребу и Љубљани. [...] Одашиљање уметника оваквог квалитета из СССР-а

у Југославију значиће много за учвршћивање и продубљивање културних веза између Југославије и СССР.” Пошто је југословенско-совјетска сарадња на музичком плану 1945. углавном била једнострана, треба истаћи да је Н. Јемељанова приликом примања одликовања „изразила своју радост” због тога „што је имала прилике да се упозна са нашим музичким настојањима”, те је напоменула да ће „када се врати у домовину” настојати да „упозна народе Совјетског Савеза са нашим музичким животом”. На том плану су, заиста, биле предузете одређене активности. По повратку у СССР Н. Јемељанова је у уметничким круговима „говорила [...] о музичкој култури Југословена”.⁴¹

У току новембра „у Београд је допутовала група совјетских уметника под именом 'Лењинградска бригада’”. Ова група уметника дошла је на позив совјетске амбасаде како би наступила на „прослави двадесетосмогодишњице Велике октобарске револуције”. „Лењинградска бригада” је имала разноврстан састав и чинили су је: редитељ (и руководилац групе) Николај Горјанов, пијанисти Натан Перелман и Александар Љубљенски, виолиниста Јефим Хаит, „колоратурни сопран” Скопа Родионова, мецосопран Олга Головина, „лирски тенор” Иван Нечајев, балерина Галина Исајева и „уметник са луткама” Јевгениј Демени. У питању су били – како је истакнуто у југословенској штампи – „мајстори уметности Совјетског Савеза” и „првокласни лењинградски уметници”. Програм ове групе совјетских уметника био је „шаролик”. Извођена су „дела класичних и модерних композитора”, али и „народне песме СССР-а”. Програм су употпуњавали наступ балерине и „позориште лутака”. Наведена „шароликост” програма представљала је један „специфично совјетски жанр”, сачињен тако ради „пропагирања уметности у широким слојевима народа”.

⁴¹ АЈ, 524–25, Извештај Друштва за културну сарадњу Југославије са СССР-ом за месец октобар 1945; Исто, Извештај Друштва за културну сарадњу Југославије са СССР-ом за месец новембар 1945; ГАРФ, Ф. Р-5283, Оп. 17, Д. 530, Л. 48, Отчет о работе Общества культурного сотрудничества Воеводины с СССР за месяцы: сентябрь, октябрь и ноябрь 1945 г; Исто, Л. 58–59, 66, Отчет о деятельности Общества культурного сотрудничества Югославии с СССР за месяц октябрь 1945; Исто, Л. 75–76, Отчет о деятельности Общества культурного сотрудничества Югославии с СССР за месяц ноябрь 1945 года; „Предаја одликовања совјетском књижевнику Иљи Еренбургу и пијанисткињи Нини Јемељановој”, *Борба*, 17. 11. 1945, 4; Б. Д., „Концерт совјетске пианисткиње Нине Јемељанове”, *Полићика*, 8. 11. 1945, 5; „Одликовање Нине Јемељанове”, исто, 15. новембар 1945, 4; „Совјетски уметници износе своје утиске са пута по Југославији”, исто, 23. децембар 1945, 5.

Чланови „Лењинградске бригаде” су у југословенску престоницу допутовали, пре свега, како би „учествовали у свечаном пријему Амбасаде СССР-а”, посвећеном прослави годишњице Октобарске револуције. Наведени „велики свечани пријем” одржан је 7. новембра увече у „ново реновираном 'Руском Дому’”. Њему су присуствовали маршал Ј. Б. Тито, различити представници југословенских власти, војске и културних установа, као и дипломатски кор. „Концертат уметника 'Лењинградске бригаде’” оцењен је као „врло успео”. Осим наступа у Руском дому, „Лењинградска бригада” је 9. новембра одржала још један концерт. Велика дворана Коларчеве задужбине том приликом била је „испуњена до последњег места”. Међу 1300 гледалаца налазили су се и председник Привремене народне скупштине др Иван Рибар, као и „велики број” југословенских јавних и културних радника, те „чланови совјетске амбасаде и војне мисије”. Био је изведен „врло леп програм”, који је оцењен као „један од најбољих у ослобођеном Београду”. Као и у случају других гостовања, „чист приход” уступљен је Друштву за културну сарадњу Југославија – СССР како би се искористио за даље „продубљивања културне сарадње” две државе. Свеукупно посматрано, њихов наступ био је оцењен као „још један успех совјетске репродуктивне уметности”, као „једна права и висока, а ипак приступачна уметничка приредба”, као „прави културни догађај”.⁴²

Током пловидбе Дунавом – „од ушћа до Беча” – крајем новембра 1945. у Београду се задржао Уметнички ансамбл црвених морнара Дунавске флотиле. Овај ансамбл је током пловидбе имао „низ успешних приредби у свима местима где се налазе црвени морнари”. Био је „чисто војнички по саставу” и чинили су га „двадесетина извођача и мали хор”. Њихови наступи су били „изразито фронтовске приредбе за борце”, али су имали и „забавне тачке” и били „довољно снажни да буду приступачни и широкој публици”. Група је имала два наступа у Коларчевој задужбини у Београду (27. и 28. новембра). Том приликом

⁴² АЈ, 524–25, Извештај Друштва за културну сарадњу Југославије са СССР-ом за месец новембар 1945; ГАРФ, Ф. Р-5283, Оп. 17, Д. 530, Л. 73–74, 77–78, Отчет о деятельности Общества культурного сотрудничества Югославии с СССР за месяц ноябрь 1945 года; „Концерт 'Лењинградске бригаде’”, *Политика*, 8. новембар 1945, 5; „Кроз Београд”, исто, 9. 11. 1945, 7; „Концерт 'Лењинградске бригаде' у Београду”, исто, 11. новембар 1945, 6; Б. Д., „Концерт 'Лењинградске бригаде’”, исто, 19. новембар 1945, 6; „Концерт 'Лењинградске бригаде’”, *Борба*, 8. 11. 1945, 4; „Концерт 'Лењинградске бригаде’”, исто, 11. новембар 1945, 4.

су извођене „руске народне и морнарске песме”, различите „народне и морнарске игре”, „виртуозно свирање на гитари и балалајци” и пантомима. Наступ „малог хора” је „углавном био кичма приредбе”. После две уметничке вечери у Београду, које су биле врло успешне, „Ансамбл Дунавске црвене флоте” наступао је 2. децембра у Дому културе у Новом Саду. Ансамбл се југословенској публици представио као „добро припремљен и добро извежбан”, а његови наступи су представљали – како је истицано у штампи – „леп уметнички доживљај”.⁴³

Крајем године у Југославији је боровио композитор и „истакнути специјалиста у широком домену совјетске масовне песме”⁴⁴ Марк Фрадкин. Његове песме су током Другог светског рата биле популарне у „домовини социјализма”, а истакао се и у раду „војне комисије Савеза совјетских композитора” као један од руководиоца „целокупног музичко-стваралачког рада на војном сектору”. Одређене његове композиције – попут „Код нас у Стаљинграду” (из филма „Стаљинград”), „Ој Дњепро-Дњепро”, „Официрски валцер” и „Русија” – биле су 1945. популарне и у Југославији. „Популарни совјетски композитор” је 30. новембра допутовао у Београд, а два дана касније, 2. децембра, на „београдској радио-станици” изводио је своје композиције. Том приликом су биле изведене следеће песме: „Код нас у Стаљинграду”, „Моја црноока”, „Официрски валцер”, „Где је вољена моја”, „Код нас у Саратову”, „Обећани валцер” и „Пут за Берлин”. Наредног дана, 3. децембра, одржао је предавање „Совјетски композитори у великом Отаџбинском рату”, које је организовала Музичка секција Друштва за културну сарадњу Србије са СССР-ом. Предавање је било праћено „музичким илустрацијама” М. Фрадкина. Дан касније, 4. децембра, М. Фрадкин је учествовао на „концерту совјетске популарне песме”, који је одржан на Коларчевом универзитету. Том приликом је била извођена „популарна совјетска херојска, карактерна и лирска песма”. „Марк Фрадкин пренео је на наш концертни подијум један штимунг са фронтонских естрада на којима је за време рата активно суделовао [...]. Дајући потребна објашњења

⁴³ „Концерт”, *Борба*, 27. новембар 1945, 6; „Вече Уметничког ансамбла црвени морнара Дунавске флотиле”, *Полиџика*, 29. новембар 1945, 6; Živorad P. Jovanović, „Jugoslovensko-sovjetska hronika”, *Jugoslavija-SSSR*, бр. 3, јануар 1946, 44; „Кроз Нови Сад”, *Слободна Војводина*, 2. децембар 1945, 6; „Концерт Ансамбла Дунавске црвене флоте”, исто.

⁴⁴ Масовне песме су представљале „парадигму музике социјалистичког реализма”. (Хофман, „Под стегом Партије”, 56.)

о постанку појединих песама, пратећи се на акордеону или клавиру, Марк Фрадкин је дочаравао разноврсне штимунге својих композиција једним начином интерпретације који се налазио на средини између певања и стилизованог ритмичног говора” – извештавала је штампа. Наступ преко радија, одржано предавање М. Фрадкина, те концерт и објашњења уз песме омогућили су југословенској публици да се „деталније упозна са карактеристикама и стилем совјетске популарне песме, као и са улогом коју је она одиграла у Отаџбинском рату”. Због поманутог једностраног карактера југословенско-совјетске музичке сарадње током 1945. године, заслужује да буде истакнуто да се М. Фрадкин, боравећи у Југославији, бавио „проучавањем” и „прикупљањем” југословенских песама како би их „однео у Москву”.⁴⁵

Закључна разматрања

Услед карактера који су имали југословенско-совјетски односи током међуратног периода и збивања која су пратила Други светски рат, почетна тачка сарадње две државе на музичком плану 1945. била је доста ниска. Због обостране заинтересованости за успостављање и јачање културних веза, у току 1945. направљени су видни искораци, посебно када је реч о упознавању Југословена са „музичким животом совјетске земље”. Нарочито су за то значајна била гостовања уметника из СССР-а. У току године у Југославији је наступало неколико уметничких група Руске црноморске флотиле, Дунавске флотиле и Црвене армије, потом више већих група совјетских уметника разноликог састава и „шароликог програма”, а долазили су и поједини уметници попут глумице (и певачице) Т. К. Окуњевске, пијанисткиње Н. Јемељанове,

⁴⁵ АЈ, 524–25, Отчет о работе секции Культурного сотрудничества Югославии с СССР /за декабрь месяц 1945 года/; ГАРФ, Ф. Р-5283, Оп. 17, Д. 530, Л. 94, Отчет о работе секции Культурного сотрудничества Югославии с СССР /за декабрь месяц 1945 года/; „Совјетски композитор Марко Фрадкин у Београду”, *Борда*, 1. децембар 1945, 6; „Совјетски композитор Марко Фрадкин у Београду”, *Полиџика*, 1. децембар 1945, 6; „Програм београдске радио-станице”, исто, 2. 12. 1945, 7; „Концерт”, исто, 2. децембар 1945, 7; „Предавање о совјетским композиторима у Великом отаџбинском рату”, исто, 3.12.1945, 8; „Совјетски композитори у Великом рату”, исто, 5. децембар 1945, 5; Б. Драгутиновић, „Совјетска популарна песма”, *Југославија – СССР*, бр. 3, јануар 1946, 39; Živorad P. Jovanović, „Jugoslovensko-sovjetska hronika”, исто, 44.

композитора и пијанисте Ј. С. Бирјукова и композитора М. Фрадкина. Захваљујући низу изузетно успешних и посећених концерата одржаваних широм Југославије (Београд, Нови Сад, Загреб, Љубљана, Сплит, Шибеник, Сарајево, Скопље, Битољ, Прилеп...) и наступима емитованим уживо преко радија, као и захваљујући сусретима и разговорима са југословенским колегама и одржаним предавањима, стручни кругови и шири слојеви становништва могли су се упознати са различитом музиком популарном и извођеном у „домовини социјализма” – почев од народних песама совјетских народа, преко „дела класичних и модерних композитора”, песама из филмова „прве земље социјализма”, па све до ратних, војничких песама и, уопште, „совјетске масовне песме”. Посете совјетских уметника доприносиле су ширењу не само музичких веза и јачању културне сарадње између две државе већ и „развитку братских односа” и „присног пријатељства” између „нове Југославије” и Совјетског Савеза. Оне су, такође, служиле и за пропагирање и ширење културних утицаја „домовине социјализма” у Југославији. Обе стране су током гостовања совјетских уметника наглашено томе поклањале пажњу и водиле рачуна о ефекту одређених поступака. Совјетски уметници су наступали и пред рањеницима и инвалидима, често је улаз на концерте био бесплатан, а приходи су коришћени као прилог за хуманитарне сврхе или за различите културне потребе. Наспрам тога, југословенска страна је организовала срдачне дочеке и пријеме у част уметника из „прве земље социјализма”, а значајније групе и појединци били су и одликовани. Иако су у Београду имали одређене примедбе, пре свега у вези са дужином боравка совјетских уметника, и желели су да та сарадња буде развијенија,⁴⁶ током 1945. остварени су одређени резултати, који – с обзиром на ванредне околности које су пратиле ту годину – нису били ни мали, ни занемарљиви.⁴⁷ Ванредне околности су утицале и на то да сарадња две државе буде углавном

⁴⁶ АЈ, 524–25, Извештај Друштва за културну сарадњу Југославије са СССР-ом за месец октобар 1945.

⁴⁷ Пишући о „сталном [...] употпуњавању” представа о „музичком животу” СССР-а, које се одвијало у току 1945. године, Емил Хајек је истицао: „У том смислу била су поучна гостовања екипа совјетских извођача које су у више махова долазиле у нашу земљу. Поред примерно високог нивоа совјетске извођачке уметности, оне су нам донеле и нешто од оне јединствене у свету културне атмосфере земаља Совјетског Савеза, која пружа бескрајне могућности успона музичке уметности.” (Хајек, „Совјетска музика код нас”, 43.)

једнострана. Југословенски „музички уметници” у току 1945. нису имали ниједно гостовање у „домовини социјализма”.⁴⁸ Међутим, као што смо видели, совјетски уметници су користили своје посете да се упознају са музичким стваралаштвом Југославије како би га презентовали уметничкој и широј јавности СССР-а. Осим тога, у току 1945. предузимани су одређени кораци у правцу слања „извесних композиција југословенских аутора” у СССР и припреме реферата о „музичком животу” Југославије.⁴⁹ Може се рећи да је све то представљало основу за даљи искорак и организованији рад на упознавању совјетске јавности са музиком народа Југославије, до чега је дошло у наредном периоду.⁵⁰ У току 1945. остварени резултати представљали су, уопштено посматрано, добру основу за даље кораке у развијању музичке сарадње две државе у току 1946. године.

⁴⁸ Јоковић-Одавић, „Jugoslovensko-sovjetska kulturna saradnja u vremenu 1945–1948. godine”, 65.

⁴⁹ АЈ, 524–25, Извештај о раду Друштва за културну сарадњу Југославије са СССР-ом за месец јули 1945; Исто, Извештај Друштва за културну сарадњу Југославије са СССР-ом за месец септембар 1945.

⁵⁰ Милич, „Советско-југославско културно сотрудничество /1945–1948/”, 227.

Sources and Literature:

Arhiv Jugoslavije. Fondovi: 524, Društvo za kulturnu saradnju Jugoslavija – SSSR; 836, Kancelarija Maršala Jugoslavije
 Gosudarstvennyj arhiv Rossijskoj Federaciji, Fond R-5283, Vsesojuznoe obshhestvo kul'turnyh svjazej s zagranicej (VOKS)
 Rossijskij gosudarstvennyj arhiv literatury i iskusstva, Fond 962, Komitet po delam iskusstv pri Sovete Ministrov SSSR
 Rossijskij gosudarstvennyj arhiv social'nopoliticheskoj istorii, Fond 82, Lichnyj fond V. M. Molotova

Borba (Cyrillic)

Jugoslavija – SSSR (Cyrillic)

Nova Makedonia (Cyrillic)

Ogonjok (Russian Cyrillic)

Politika (Cyrillic)

Slobodna Vojvodina (Cyrillic)

Denić, Miomir. *Moji filmski poslovi*. Beograd: Institut za film, 1986.

Dimić, Ljubodrag. *Agitprop kultura. Agitpropovska faza kulturne politike u Srbiji 1945–1952*. Beograd: Rad, 1988.

Dimić, Ljubodrag. „Sovjetski kulturni uticaj u Srbiji 1945–1950.”. *Jugoslovenski istorijski časopis*, god. XXII, 1–2/1987, 155–173.

Gibianskij, Leonid Janovich. *Sovetskij Sojuz i novaja Jugoslavija 1941–1947 gg*. Moskva: Nauka, 1987. (Cyrillic)

Golubović, Marija. „Soviet Music in Interwar Yugoslavia”. *Tokovi istorije/ Currents of History*, god. XXXI, 3/2023, 85–108.

Grashhenkova, Irina Nikolaevna. *Rom/Room. Vidimyj i nevidimyj*. Moskva: Kanon+, 2019. (Russian Cyrillic)

Guskova, Jelena. *Balkanski putevi i sumanuto bespuće. Mišljenje ruskog istoričara*. Beograd: Catena mundi, 2013. (Cyrillic)

Hofman, Ivan. „Pod stegom Partije. Muzika socijalističkog realizma – primeri SSSR i Jugoslavije”. *Godišnjak za društvenu istoriju*, god. XII, 1–3/2005, 41–63. (Cyrillic)

Janjetović, Zoran. *Od »Internacionale« do komercijale. Popularna kultura u Jugoslaviji 1945–1991*. Beograd: INIS, 2011.

- Jocović-Odavić, Raviojla. „Jugoslovensko-sovjetska kulturna saradnja u vremenu od 1945–1948. godine”. Magistarski rad, Univerzitet u Beogradu, Fakultet političkih nauka, 1979.
- Lučić-Todosić, Ivana. *Od trokinga do tvista. Igranke u Beogradu 1945–1963*. Beograd: Srpski genealoški centar, 2002. (Cyrillic)
- Luković, Petar. *Bolja prošlost. Prizori iz muzičkog života Jugoslavije 1940–1989*. Beograd: Mladost, 1989.
- Milich, V. M. „Sovetsko-jugoslavskoe kul'turnoe sotrudnichestvo /1945–1948/”. Dissertacija na soiskanie uchenoj stepeni kandidata istoričeskikh nauk, Odesskij ordena trudovogo krasnogo znamenija Gosudarstvennyj universitet im. I. I. Mechnikova, 1967. (Russian Cyrillic)
- Miloradović, Goran. „Duplo dno: kulturni, politički i obaveštajni aspekt odnosa VOKS-a i Društva za kulturnu saradnju Jugoslavije sa SSSR-om 1945–1949. godine”. *Srpsko-ruski odnosi od početka XVIII do kraja XX veka. Međunarodni naučni skup 23–25. septembar 2010*, ur. Mihailo Vojvodić, 263–286. Beograd: SANU, 2011. (Cyrillic)
- Miloradović, Goran. *Lepota pod nadzorom. Sovjetski kulturni uticaji u Jugoslaviji 1945–1955*. Beograd: ISI, 2012. (Cyrillic)
- Miloradović, Goran. „U traganju za 'novim čovekom': vrhunac kulturne saradnje Jugoslavije i Sovjetskog Saveza 1944–1948.”. *Oslobođenje Beograda*, zbornik radova, gl. i odg. ur. Aleksandar Životić, 419–436. Beograd: INIS, 2010. (Cyrillic)
- Pejović, Marko. „Odnosi Društva za kulturnu saradnju Jugoslavija – SSSR i Svesaveznog društva za kulturne veze sa inostranstvom 1945–1948. godine”. Magistarski rad, Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet, Odeljenje za istoriju, 2010. (Cyrillic)
- Pejović, Marko. „Sovjetski filmovi prikazani u Jugoslaviji u organizaciji Društva za kulturnu saradnju Jugoslavije sa SSSR-om 1945–1948. godine”. *Godišnjak za društvenu istoriju*, god. XVII, 1/2010, 89–101. (Cyrillic)
- Petranović, Branko, Sava Dautović. *Jugoslavija, velike sile i balkanske zemlje 1945–1948. Iskustvo „narodne demokratije” kao partijske države*. Beograd: Istorijski institut Crne Gore, 1994.
- Selimović, Meša. *Sjećanja*. Beograd: Sloboda; Rijeka: Otokar Keršovani, 1976.
- Simić, Vojislav Bubiša. *Neispričane priče*. Beograd: Premis, 2014.
- Simić, Vojislav. *Susreti i sećanja*. Beograd: Narodna knjiga, 2005.
- Simonov, Konstantin. *Jugoslavskaja tetrad'*. Moskva: Sovetskij pisatel', 1945. (Russian Cyrillic)

- Terzioskij, Rastislav. „K voprosu ob osnovanii i dejatel'nosti Obshhestva sovetsko-makedonskogo kul'turnogo sotrudnichestva (1945–1948)”. *Rossija (SSSR) i Makedonija: istorija, politika, kul'tura 1944–1991 gg.*, otv. red. K. V. Nikiforov, 79–90. Moskva: Institut slavjanovedenija RAN, 2013. (Russian Cyrillic)
- Volk, Petar. *Istorija jugoslovenskog filma*. Beograd: Institut za film, Partizanska knjiga, 1986.

Summary

Momir N. Ninković

Yugoslav-Soviet Musical Cooperation in 1945. Guest Appearances by Soviet Artists

The article discusses the visits of Soviet singers, musicians and composers to the "new Yugoslavia" in 1945. During the year, several military art groups performed in Yugoslavia, followed by several larger groups of Soviet artists in various arts, alongside individual visits by artists such as actress Tatyana Kirillovna Okunevskaya, pianist Nina Yemelyanova, composers Yuri Sergeevich Biryukov and Mark Fradkin. Thanks to a series of acclaimed concerts and performances broadcast over the radio, as well as meetings with Yugoslav colleagues and lectures, professional circles and the general public had opportunities to get acquainted with popular Soviet music. Visits by artists from the "homeland of socialism" contributed not only to developing musical ties and strengthening cultural cooperation, but also to the "development of brotherly relations" between the two states. In addition, they provided a way to spread Soviet cultural influences in socialist Yugoslavia. The results achieved during 1945 laid the groundwork for the further development of Yugoslav-Soviet musical cooperation in the following period.